

SZÉCHENYI ÁGNES

Trauma, elfojtás, gyógyulás

**Hatvany Lajos első „feleségének” regénye: *Árva Mariska napjai*.
Nyugat kiadás, 1911**

Aligha tévedünk, ha az *Árva Mariska napjai* című, teljességgel elfeledett könyvet a női trauma talán első magyar szépirodalmi eseményének tekintjük. Az *Árva Mariska napjai* című kötet 1911-ben jelent meg, szerzőjét a köteten nem tüntették fel. A sokasodó *Nyugat* kiadású könyvek egyike volt¹. Ügyelnünk kell a cím pontos idézésére, mert több hivatkozás, értelmezés, megfejtés csúszott félre a pontatlan írásmódon. Az 'árva' ugyanis nem tulajdonnév, hanem jelző, s ekként kisbetűs. S fontos a '*napjai*' is, mert több helyütt '*naplója*'-ként hivatkoznak rá. Ez már határozott műfaji besorolást jelentene. Sőt, ami a műfajt illeti, további bonyodalom is van, mert van, aki utóbb *regényként* említi (HALÁPY 1987: 8). Sok apró bizonytalanság, pontatlanság, amit egyértelműen a „névtelen” szerző által közreadott sors indokol. Ki rejtőzik az olvasó elől, és miért? Az utóbbira könnyebb válaszolni.

A 20. század legelején járunk, a fiatal árva, Mariska a fővárosba kerül, előbb egy cukrászdában dolgozik, onnan pedig egy terézvárosi bordélyba minden es cselédnek. Ám olyan szép, hogy romlott főnökasszonya meglátja benne a pénzszerzés lehetőségét, az urak, ifjak és idősek egyaránt kívánják, járnak utána, kérelelik, legyen az övék, kérik, szeresse őket. A 'szeretni' szótári értelme erősen redukált, eufemizmus, kizárólag a testi aktust jelenti, amiért pénz jár, szép ruha, s talán jó szó is. Mariska azonban csak menekül, végig, mind a kétszáz oldalán könyvének. Szüzességének elvesztése – 1899. december 8-án – még vidéken történt. Béla, a haverkodó, rózsát is hozó grófivadék, akihez Mariska gyermeki szeretettel vonzódott, erősen, hogy a lány szája vérzett is, megcsókolta, aztán hát-

rakötötte a kezét, a száját betömte egy zsebkendővel és „megbántotta”. Mindezt a sötétben. Mikor a lány feleszmélt, egy vértócsa közepén állt, s a megrázkódtatásból csak két hét múlva lábadozott. Ezt ma erőszaknak, abúzusnak nevezzük, a tapasztalatot pedig traumának. Mariska – ha jól számolunk – nem volt még tizenöt éves. Megbocsátott, mert nem tudta, Béla „milyen kincset rabolt el” tőle, s mert hitegette, mihelyst kikapja örökségét, el is veszi. Így még egyszer megtette a „dolgot” Mariskával, csak hogy megmutassa, mit tesznek a férfiak a feleségükkel, de újból csak fájdalmat okozott, ahogy megdöbbenést is, amikor ez alkalommal már megmutatta, „azt is”, a férfiaságát. Béla állítása, hogy Pesten a lányok is megteszik „ezt” még erősebb félelemmel tölti el. Állomásokon – be nem tartott ígéreteiken át, hogy erre-arra tanítatják majd – kerül Mariska egy rövid „cukrászlányság” után a bordélyba, Budapestre a Nagymező utcába, s ott lesz a férfiak elől rejtőző minden es cseléd. „Kívánatos kis testére, a frissre, a szőkére rávigyorog Pest, a bűn. A fiatal férfi nyálás mohósága, az öreg férfi undorító paráznasága fogják karon, jobbról-balról, akár egy Lucas Cranach-kép” – írja a könyvről Bródy Sándor.² Mariska rejtőzködik, de ez a szó erre kevés, bújik, retteg, egyszer még a bádog bélésű szemetesbe is belefekszik, és eltűri, hogy ráöntik a szemetet. Ezt a megrendítő részt közölte a *Nyugat* előlegképpen a könyvből. Mariska szavaival: „Eljött az este és ismét hazamentem, sikerült bebújni ismét a lépcsőházba, hogy senki nem látott. Alig voltam 5 percig elbújva, midőn hallom, hogy valaki csönget. A B.-né nyitott ajtót, igen kedvesen fogadta az öreget és mondta, hogy majd jövök nemsokára. Most féltem csak nagyon, mert ott volt a szemétláda a lépcső alatt és az öregasszony hozott ki szemetet, és csak bedobta, úgy, hogy szemem-szám tele lett piszokkal és majd megfúltam, mert vissza akartam tartani a köhögést, hogy meg ne hallják, mert akkor bevisznek és végem van. Még jobban bebújtam a sarokba, ha kijönnek, meg ne lássanak. Imámba találtam vigaszomat, sírással meg enyhítettem fájdalmamat és félelmemet. Remegtem, hogy most mi történik velem, ha véletlenül mégis megtudják, hogy itt vagyok a lépcső alatt.”³ De a sírás csak egy-egy pillanatra hoz megkönnyebbülést, a stresszhormonok a szervezetében maradnak, a titkolt patakzó könnyek, az álcázott kisírt szemek így nem ébreszthetnek együttérzést.

Végig egyes szám első személyű elbeszélést hallunk, így idézi a hozzá szólókat is. Beavtja az olvasót a szűk kis világ szereplőivel történülőkhöz, gyermeketeg egyszerűséggel, tanulatlan, naiv narrációval mesélve el az eseményeket, azok hatását. Hat alkalommal találkozunk pontos keltezéssel. Ezek kivételes alkalmak, a sorsfordulás eseményei. Feljegyzésük olyan hatást kelt, mint a réges régi imakönyvek előzőkéiben megörökített születések, keresztelések és halálozások lajstromozása. Árva Mariska sem ijesztgetésnek, sem verésnek, sem hízelgésnek nem enged, többé férfit nem hajlandó „szeretni”, nem bújik ágyba senkivel. A megaláztatások felőrlik a lelkét, de tiszta marad. Visszatérően sír és sír, erősen titkolva azt és imádkozva. A háznál lévő, nálánál is esetettebbeket segíti titkon. Ilyen egyértelműen nyilvánosban játszódó történetet Hunyady Sándor írt meg az ugyancsak az 1900-as évek elején, de Kolozsvárott játszódó elbeszélésében, *A piroslámpás házban*. Hunyady technikailag mindentudó elbeszélővel él, perspektívája ebből adódóan tágas, nincs benne monotonitás. Ebben az *Árva Mariska napjaival* szemben ismert, meg is filmesített, a prostituáltak világát bemutató novellában a „mutter” és a „madám” a váratlanul odaérkező édesanya kedvéért átalakulnak kedves szállodává. „Föltartóztatták és a konkurenciához utasították a korán érkező vendégeket, akik félénken jöttek, a fal mellett, mint az árnyék. Pedig éppen az ilyen magányos koránjövők fizetnek a legjobban. Ezek rendesen idősebbek vagy családosak, vagy valami különös kívánság nehéz batyuját cipelik.” Miután Kelepeinek sikerül édesanyját eltávolítani, minden visszafordul a rendes kerékvágásba. „Tíz perc múlva kivilágosodott és benépesedett a szalon. A zongora megszólalt. Megint hallatszott a nevetés, veszekedés, ajtócsapkodás, ahogy a kiöntött vizek loccsannak az udvar kövén. Spiritusz, pörkölt haj szaga érzett. [...] Egy másik lány keresztülment kancsójaival az udvaron. Csak pár lépés útja volt, a szalontól az ajtajáig. Két másodpercnyi magány, amely alatt lelke megszólalhatott. Epedőn és hamisan énekelte, mintha önmagát sajnálná: »Én édes asszonyom, Szibill!« Csak ennyit. Ez egyetlen taktus után belépett szobájába, ahol már várta valami gusztustalan ember, amilyent lehetetlenség szeretni. Szava elhalt, kulcsa fordult a zárban, függőnye kétségbeesetten elsötétedett.” Ebben a kedélyességet sem nélkülöző történetben is van tehát megalázottság,

mély keserűség. Ahogy Krúdy asszonyságokról szóló történeteiben is. Az *Árva Mariska napjaiban* semmi nincs. Egy szenvedéstörténetet hallunk, magánpassiót, amelynek a főszereplője intakt maradt.

A szerzőiség kérdése – bár Bródy tesz rá utalásokat – csak igen későn oldódott meg. Ki rejtőzik az olvasó elől, és miért? A miéltre magától értetődően tudunk válaszolni. Az elbeszélés helyszíne, a cselekmény megmagyarázzák, a korban miért nem vállalja, vállalhatja a könyvet a szerző. A tematika botránysos, az irodalom témakatalógusában majdhogynem ismeretlen, a felmutatott sors ebben a töménységben mindenképpen példátlan a magyar irodalomban. Ugyanakkor a kiadói vászonkötés Bródy Sándor, az előszóíró nevét szerepelteti a könyv gerincén. Így akarván talán reklámot teremteni a könyvnek, vagy azt sugallni, Bródy talált rá az írásra, szerepe a közvetítőé. A könyvből részletet közölt a *Nyugat*, s ugyanazon szám Figyelő rovatában Bródynak a könyvhöz írt előszavát is közreadták.⁴

Bródy – aki első, *Nyomor* (1884) című kötetében naturalistának vallotta magát, és sokan tekintettek rá mint a magyar Zolára – valóban alkalmas volt a mélységből érkező írás megértésére. „Szkepszissel fogtam kezembe az Árva Juliska napjait, mert még mindig félek a nőtől, aki ír.⁵ [...] A valóban nőiesek, még ha tehetségesek is, belemerülnek, sőt egyenesen beleőrülnek a nemi kérdésbe és a nősténység vak és vad lázában, amikor kimerültek: száználmas módon kapkodnak titkos atmoszférák után. Ide a művészet már nem követheti őket – ügyük a patológusra vár.⁶ Igaz, érdekesek ezek is, így is. [...] Írói készséget már nem is kerestem bennük, hanem szépet a magam számára, és még abban reménykedtem, hogy helyzeteket találok itt, amelyeknek semmi köze az irodalomhoz, amelyekhez mesterségbeli nem nyúl soha. A tizedik lap felé már egyszerű és mohó olvasó lett belőlem, aki egyébként remekmunkának is csak a kötését nézem már, a csinálás módját, az anyagot, amiből készült. Fájdalmas gyönyörűséggel olvastam végig a könyvet, amely a legritkább emberi dokumentumokkal van teli, a léleknek olyan szűzi tájairól szól, ahol soha még senki se járt. [...] [F]élek, hogy lehetnek cinikus olvasók, akik méreggel vagy mosollyal vádolják e könyv kiadóját, mert egy olyan munkát ad kézre, amelynek vannak részei, durvák és kö-

zönségesek, mint maga az élet. [...] Sietünk tehát megmondani, hogy a Juliska (sic!) napjai – téved a címben Bródy, vagy ekkor még nem is volt címe a könyvnek – nem annyira a közönség, mint inkább a beavattottak, a mi kedvünkért lát napvilágot, hogy mi gyönyörködünk benne és tanuljunk belőle.” Árulkodó elszólás, a szerző egyediségét ugyan nem fedi fel, de Juliskaként nevezi meg. (Több ízben is a kritikában.) A beavattottaknak szóló utalás? Az. A könyv egy pontján ugyanis az elbeszélő azt mondja, január 8-án van a névnapja. Ez ismét ködösítés, mert miközben egy a házban élő kislány Mariska névnek szólítja meg, a január 8-i névnap alapvetően nem Mária nap, hanem a Gyöngyvér és Virág nevéük ünnepe.⁷ Nemcsak elszólja magát Bródy, de le is leleplezi „Juliskát”, amikor megírja róla azt, ami a „regényben” nem szerepel: „prostituáltak egy leány, akin egy egész város megy végig, szűzies, tiszta és nemes marad: erről szól a könyv később és mindvégig”. A könyvben aktusról nincs szó, kivéve a lány szüzességének elvételét, a szöveg az erő, dacos, megalázott menekülés, ellenállás könyve. Vagy inkább mondjuk ki: a vágyott, de a valóságban kivitelezhetetlen háritás dokumentuma. Bródy állítja, mindez megtörtént, Mariska-Juliska prostituált volt. Ugyanakkor – a könyvre vonatkoztatva – mégiscsak elfogadja ezt az állítást. „Honnan meríti az erőt, hogy testének szuverenitását meg tudja védeni? Honnan a tisztaságnak ez ösztöne? Ez már több, mint az erkölcs!” Ne csodálkozzunk tehát, ha a könyvére annak írója soha nem reflektált, nincs tudomásunk, hogy bárhol említette volna. Az egész könyv a sülyesztöbe került. Részleteket nem tudunk, csak annyit, hogy jött a kegyes sors, mégpedig Hatvany Lajos személyében, kiemelte innen a lányt, szerelemmel szerette, áldozatot hozott érte, s törvényesen is feleségül vette volna, ha apja ezt engedte. Kosztolányi Dezsőné – utalva a hosszú és tartós kapcsolatra, amelyből két gyerek is született – egyértelműen Hatvany „első »feleségeként«” említi (KOSZTOLÁNYINÉ 2005: 514). Itt élesen elválik már a könyv és a valóság. A visszaemlékezők a bordélyházi hivatást egyértelműsítik, az *Árva Mariska napjai* csak a bordélyház lelki terrorjáról beszél, a fizikai tettlegességet hártja.

Micsoda végletek: Juliska és Hatvany Lajos. Kuncsaft volt, aki meglátta, hogy a lány messze fölötte áll a világnak, ahova kényszerült, és kiemelte

onnan. A szemtanú, ismét Bródy, ekként írja le a szabadulást: „Egy ponton félbeszakad [a szenvedés]. Gyön a kegyes sors és az igazság. Gyön egy férfi, aki értékes és rátalál a ganajdombon a nagy értékre. Könnyében és csókjában megfürdetsi és kitisztogatja. Itten a nő felemeli szép és dacos fejét. És a jó Isten, akit a lány soha el nem hagyott, azt is megengedi neki, hogy mindvégig boldogan és büszkén, emelve tarthassa.” Ez a passzus már nem a könyvről szól, a könyv monológja ugyanis csak félbeszakad, Mariska nem ott, a szövegben nem tud szabadulni sorsától. A reggeli világozásban meglátja, hogy az egyik erőszakoskodó 20 forintot dugott a ruhájába, ezzel, s az ígéretekkel mintegy megvásároltnak is tekinthette az irtózó lányt. Mariska összegzi a sorsát, vergődését: „Ó, Istenem, hát mi vagyok én, hogy nekem csak szeretni és szeretni kell, ha egyiket nem, hát a másikat...?” Bródy is leereszkedik Mariskához, illetve az íróhoz. „Biztosítottak engem – és én is biztosíthatom a megértő és jószívű olvasót –, hogy Juliska hitese feleség, úri nő lett, aki élni és írni is megtanult, és jóakarátú mosollyal szánakozik vergődésének e naplóján.” Ebben a mondatban a könyv olvasóját is animálja Bródy, hogy legyen megértő és jószívű, mert másképp nem lehetne elfogadtatni az írást, a sorsot még a *Nyugat* nyitott olvasóival sem.

Ezen a ponton ki kell lépünk a fikció világából, s fel kell tárjuk a referenciális hátteret. Bródy szomorú kis parasztselétről beszél (BRÓDY 1911: 109–111). Kovács Júlia társadalmi státusza így talán nem pontos, bár pontosabban meghatározni magunk sem tudjuk. Abádszalókon született, sógornője emléke szerint 1884-ben (HALÁPY 1987: 8). Édesapja nagybátyja, a világgjáró Kovács Mihály festő volt, feltehetően ezen a vonalon örökölte képzőművészeti tehetségét.⁸ 1901-ből van egy fényképünk róla, egy berlini fényképész, Hettie Schüssler készítette róla.⁹ Berlinbe már Hatvany Lajos révén jutott el.¹⁰ Hatvany húsz-huszonegy éves lehetett, amikor megismerte a lányt, akire rendkívül büszke volt. Egy Pygmalion-történetet láttat öntudatosan: „[a] nőt nagyszerűen kistafáltam [kistafiroztam – Sz. Á.], illetve kistafálta Drecall [?] ófensége.¹¹ Képzeld Sándor, három inge volt a nőnek. Most megtelt a szekrénye illatos fehérneművel. Olyan lesz, mint egy fejedelelnő, ha megjelenek vele Párizsban. Egészen kivirult a kényeztetésben, jólétben – munka ambícióját, ka-

landvágját, függetlenségi realitását, önállóságját, gőgjét [...] egyenkint, ízenkint elszedtem, magam sem tudom miért? rettenetes ára lesz ennek a kísérletezésnek. Különben úgy látszik, hogy bevallatlanul szerelmes vagyok belé” – írta egy keltezetlen levelében Bródy Sándornak.¹² A leírás kulcsszavai a kistafirozás, azaz a gazdag ifjú pénzből való felöltöztetés, nyersebben fogalmazva ez is a kitartást jelentette, s ugyanakkor viszsztatetsző Júlia munkaambíciójának és a függetlenségi vágyának letörni akarása. (Bár a valóságban mégiscsak hozzájárult tanulásához.)

Ez utóbbi két mozzanat az *Árva Mariska napjainak* is központi személyiségalkotó eleme. A munkaambíció a könyvben a folytonosan ráterhelt feladatok tökéletes elvégzése – a valóságban a művészi ambíciók kiteljesítése lesz. Kovács Júlia utóbb szobrász lett, Kosztolányiné „képzett, jóízű szobrász” írja le (KOSZTOLÁNYINÉ 2005: 514). Addig azonban született két gyermeke, Viola (1902) és Károly (1905). A gyerekeket 1917-ben – anyagi önállóságát elnyerve – Hatvany annak ellenére a nevére vette, hogy ekkor már nős volt, bár a fia esetében felmerült benne a kétely, valóban ő-e a vér szerinti apa.¹³ Az együttélés néhány évet tartott, Hatvany Berlinben tanult, ott élt, Juliska, ha a kapcsolat kezdeti éveiben követte is megmentőjét, gyermekei apját, hamarosan Budapesten élt és nevelte a gyerekeket.¹⁴ Az élet anyagi hátterét Hatvany biztosította, villát bérelt számukra a Gellérthegyen, majd a Kútvölgyi úton. Sőt, felmerült az is, Hatvany inkább építene egy villát Juliskáék számára.¹⁵ Sőt, ennél is többet tett, Kaffka Margitot¹⁶ és saját unokatestvérét, Lesznai Annát, Málit is kérte, tanítsák a lányát, s amennyiben ez bizonyos vonatkozásokban szükséges, kicsit Juliskát is. Hogy a kétgyermekes lány társadalmi státuszát rendezzék, hozzáadták egy derék hatvani iparoshoz, a jóval idősebb Varga Boldizsárhoz, aki beteg lévén, hamar meg is halt (HALÁPY 1987: 8). Ám végül a szűk család, anya és két gyermeke 1912-ben Münchenbe költözött, hogy Júlia Hollósy Simonnál tanulhasson. Hollósynak a Magyar Nemzeti Galériában lévő ismert, 1916-os önarcképe Juliska tulajdona volt (HALÁPY 1987: 8). Megjegyzendő, hogy Hatvany ekkor anyagilag még nem független, s a kapcsolat kezdetén még nem is volt nagykorú.¹⁷ Mindez a döntésére – szerette volna feleségül venni Juliskát – is kihatott. Juliska később sógornője, Halápy Jánosné emlékezése sze-

rint Hatvany „édesapja – hithű zsidó lévén – nem engedte meg, hogy fia elvegye a református földműves leányát” (HALÁPY 1987: 8). Juliska 1917-ben tért vissza Magyarországra, ekkor került hozzájuk Halápy Jenő a gyerekek nevelése céljából. Gyakran eljött vele testvére, Halápy János festő, aki idővel beleszeretett Violába, s Hatvany ellenkezése dacára, 1923-ban végül feleségül is vehette a lányt (HALÁPY 1987: 6).

Az íróársak tisztelték és becsülték Juliskát. Bródy Sándor, aki az egyik Hatvany által megbízott ellenőr, aki Juliska életét titokban figyelte, elbeszéli egy levélben Hatvanynak a kislány nyolcadik születésnapján tett látogatását. A levél egyik felét bárki láthatta volna, az beszámoló a kislány előrehaladásáról, az olvasástól való viszolygása elmúltáról, s hogy a kislány mennyire hasonlít apjára. „Ilyen Deutsch még nem volt a világon. Nagyon fogja ezt maga szeretni és boldog lesz, ha vele lehet. Nagy és izgatott kíváncsisággal kérdezett magára. [...] Az anyja tisztán, sőt elegánsan tartja, mint egy kis comtesse, olyan volt Lili ezen a délutánon, amikor [...] betoppantam. Julika majd kibújt a bőréből örömeiben. Így csak egy ilyen asszony ragaszkodhatik a lányához. Azért a szívében az igazi kanjához is ragaszkodik, és a lányával együtt könnyen vasútra lehetett volna tenni, hogy magát melengessék és szeressék, alkalmasint úgy, mint senki a földön.” A „csak egy ilyen asszony” fordulat csak halvány utalás a múltra. A férfi, Hatvany *kanként* való emlegetése a művészkörök szabados, a szexualitás lélektanában talán járatosabb, jobban értesültek kifejezése, mint egy következő idézetből is látni fogjuk. Bródy azt is bizonygatja, hogy a fiút, Károlyt ő is Deutschnak látja, s az anyját is idézi Bródy: „hiába kételkedik Laczi, ez a fiú az övé”. A gyanakvás elnyomása után saját viszonyát fogalmazza meg Bródy: „összes nőügyeimet odaadnám az egyért, ha ez az egy az enyém lehetett volna. Jelentékeny és szokatlan, a bűbajos nőtény minden puhaságával és vadságával. [...] Nagy mélységei vannak ennek a kis lénynek, aki igen-igen csinos is. Betegségéből, ami az erős nemi és anyai életének hirtelen elvágásából eredt, úgy látszik, teljesen kigyógyult. Most sem él nemi életet, és ezért bizony a színe egy kissé szürke. Ez kiszínesedik még, ez még asszony lesz! Az Ottó-dolog – az a benyomásom – úgy igaz, mint ahogyan ő mondja. Ez az a nő – akármilyen különös legyen is –, aki nem kurva.”¹⁸ Eb-

ben a részben határozottabb utalások vannak a múltra, mint említettük, különösen feltűnő a 'nőstény' és a 'kan' használata az asszony és a férfi megjelölésére. Az Ottó-utalást nem sikerült megfejteni, csak annyi körvonalazódik a levelekből, hogy egy Ottó keresztnévű szobrász többször járt ott, s felmerült az előítéletes gyanú, hogy közelebb áll Juliskához, mint „illő”, s ekként Hatvany pénzéből is részesül. Ennél egyértelműbben is fogalmaznak némely levelek, ezek szerint félő, hogy közvetetten Ottó is Hatvany kitartottja lett volna.

A férfiak közötti beszélgetés árulkodó. Amikor 1913-ban Münchenben bemutatták Hatvany *Die Berühmten* (A híresek) című drámáját, Szomoróy írt lelkes levelet a szerzőnek.¹⁹ Ezt írja többek között: „Remélem, s főleg erre gondoltam, az egész család ott volt a premieren, értem Juliskát, Lillyt, és az imádandó Karilingot! És a kecsesen sárló német kisasszonyt szívesen képzelem el izgulva és nemi részeiben a nedvekig meghatva a Künstler Theater nézőterén.”²⁰ Az első mondatok elismerik Hatvany, Juliska és a gyerekek 'család' voltát. A leplezetlen férfifantázia azonban továbbmegy, utal a pikáns helyzetre, hogy a bemutatón ott volt Christa Winsloe is, aki abban az évben lett Hatvany felesége. A 'sárlík' ige a kancák párzási hajlandóságát jelenti, sőt szexuális fantáziája még tovább izgatja Szomoróyt és az átnedvesedő szeméremajkakra céloz – meglehetősen közvetlenül, a német nő vágyakozását és a társadalmi értelemben vett sikamlós alaphelyzetet egyként jellemezve.

Hatvany emberileg rendre jól vizsgálja a helyzetben. Keltezetlen, de a politikai emigráció éveiben született fiának írt leveleiben többször viszsztatér rá, hogy Pesten nem tud segíteni, amíg távollétre van kényszerítve, csak úgy tudná technikailag kivitelezhetően támogatni, ha Juliska és a gyerekek is külföldre települnének. Ha ezt megtennék, mindent vállalni tudna „megint”. Láthatólag nyomja a megoldatlanság, a segíteni nem tudás. Nem kis tételekről van szó: házvásárlásról, svájci iskoláztatásról. Az apa helyteleníti Viola-Lilly házasságát Halápy Jánossal, mégpedig a Halápyak – tudomása van róla, hogy Juliska és Halápy Jenő között is bizalmi viszony alakult ki – elképzelt, előítéletesen elgondolt kispolgári mentalitása miatt. Azt írja fiának a Juliska körül legyeskedő tanárról, Jenőről és a későbbi festőről, az önálló kiállítással csak 1929-ben előlépő Jánosról:

„Halápyakra vonatkozó véleményem igazát éppúgy be fogod látni, mint politikai véleményeim igazát. Csak idő kell hozzá. De tegyük föl, hogy becsületükhöz nem fér felt, hogy tiszták, mint a ma esett hó. Akkor is úgy áll a dolog, hogy szellem, modor tekintetében Jenő, ez a csinos Jenő nem jó klassziszú legény. (Jánost nem ismerem.²¹) Pesti bugris. Lilly, aki egyben anyai vér, vidéki, szinte dacos paraszti, másrészt *kifinomult zsidó*, gyorsan rá fog jönni erre a vérbeli, áthidalhatatlan különbségre. A paraszt lehet barátom, a szegény ember lehet testvérem – a bugris, a nyárspolgár nem lehet velem semmilyen vonatkozásban. [...] Majd mikor [Lilly] megismeri azt a kis önző elszámolást, ami ily családokban van, azt az alacsonyrendű és lendület nélküli életet, akkor jaj lesz Halápy Jánosnak. Képzeld el Lillyt [...] El se képzelheted, mert ez lehetetlen! Ha mégis meglesz, Lilly élete lesz az ára.” Figyelemre méltó gondolatok, Hatvany ekkori társadalmi nézeteiről. Azonban a lényegét illetően tévedett. Halápy Jenő és Juliska házassága tartós lett és – sógornője, Halápy Jánosné szerint – kiegyensúlyozott is. A házaspár a Gellérthegy oldalában egy önálló, saját tulajdonú egyemeletes Bauhaus-villában lakott, amelynek ismerjük paramétereit.²² Feltehető, noha erre nincs bizonyítékunk, hogy a lakás megvásárlásához utóbb Hatvany is anyagi segítséget nyújtott, mint ahogyan kárpótolta egy műteremlakással Halápy Jánost is. Halápy János és Hatvany Viola 1932-ben elváltak. De tudott volt Halápyról, hogy felesége Hatvany lánya volt, akinek a bethleni rendszer nehezen bocsátott meg, s ezért, a volt após személye miatt nem kaphatta vissza tanári állását egészen 1938-ig.²³

Kosztolányiné írta már a II. világháború befejezése után, 1948-ban, hogy „ma” Juliska „már képzett, jó ízlésű szobrásznő, nehéz volna felfedezni magatartásán, külsején, de akárcsak önkéntelen mozdulatán vagy álmiban régi életének nyomait, de paraszti származása kiütözik abban, hogy virágokat nevel, s a legkülönfélébb állatokat gyűjti maga köré, meg abban is, hogy szeret és tud betegeket ápolni. A közepesnél alacsonyabb, de csinos, formás, hamvasszőke hajjú teremtés”. Az „árva Mariska” – Kovács Júlia-történet jó véget ért. Kovács Júlia később gyakran szerepelt az 1924-ben létrejött, magukat a *Nyolcak* örököseinek mondó társaság, a KUT kiállításain Varga Júlia vagy T. Kovács Júlia néven.²⁴ Sajnálhatjuk, de

mélyen megértjük, hogy korai élettörténetére társadalmi indíttatású önvédelemből többet nem reflektált, hogy hagyatéka elmerült a múltban.

IRODALOM

Árva Mariska napjai. Nyugat, 1911

BRÓDY Sándor 1911. Az árva Mariska napjai. *Nyugat*, 1., 109–111.

BRÓDY Sándor 1922. *A szerelem élettana: studiumok*. Pegasus, Wien

BUDA Attila 2000. *A Nyugat Kiadó története*. Borda Antikvárium, Budapest

FEHÉR Judit 2007. *Asszonyok. Bródy Sándor feleségének története és írásai*. Sajtó alá rendezte Kurta Zsuzsa, a bevezetőt, az összekötő szöveget és az epilógust írta Alexander Brody. Ulpius-ház, Budapest

HALÁPY János 1987. *Élettéről, kortársakról írta felesége: Lili*. Budapest: szerzői kiadás

HATVANY, Ludwig 1913. *Die Berühmten*. München: G. Müller; ill. 1913. *A híresek*. Színjáték. Nyugat, Budapest

HATVANY Lajosné–BELIA György (szerk.) 1967. *Levelek Hatvany Lajoshoz*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest

HUNYADY Sándor [1937]. *A vöröslámpás ház*. Athenaeum, Budapest

KOSZTOLÁNYI Dezsőné 2005. Írófeleségek [1948]. In *Éjszakai állatkert. Antológia a női szexualitásról*. Szerk. Forgács Zsuzsa Bruria, Gordon Agáta, Bódis Kriszta. Jonathan Miller–Artizánok, Budapest, 514.

JEGYZETEK

¹ A könyvek időrendi felsorolását ld. BUDA Attila 2000. *A Nyugat Kiadó története*. Borda Antikvárium, Budapest, 183–209.

² Utalás például id. Lucas Cranach (vagy iskolája) *Össze nem illő pár* című, a Szépművészeti Múzeumban található festményére. A képnek számos variációja ismert más gyűjteményekben.

³ Ezt a részt közölte a negyedik évfolyamába lépő *Nyugat* (1911/1.).

⁴ *Nyugat*, 1911/1., 90–93. és 109–111. Megjegyezzük, hogy a *Nyugat*-repertórium a szövegközlést nem is rögzítette. Bródy Sándor előszavát és Lesznai Anna később idézendő kritikáját a könyvről az 'Egyes írók' – Kovách (sic!) Júlia alá sorolja. Tudomásunk szerint mindenütt másutt a Kovács Júlia névalak fordul elő.

⁵ Bródy felesége, Rosenfeld Izabella (1869–1908) is író volt, aki a Fehér Judit nevet kapta *A Hét* szerkesztőtől, amikor ismeretlenül beküldött novelláját közölték. Maga Fehér Judit egy levelében úgy idézi fel íróságát, hogy „írónő lettem, rést vágtam a természet rendjén”. L. FEHÉR Judit 2007. *Asszonyok. Bródy Sándor feleségének története és írásai*. Sajtó alá rendezte Kurta Zsuzsa, a bevezetőt, az összekötő szöveget és az epilógust írta Alexander Brody. Ulpius-ház, Budapest. Bródy Sándor és Fehér Judit házasságát is megterhelte a társadalmi szerepek Bródy által is tudatosan elfogadott kettőssége. A nők és a szerelem „természetrajzáról” alkotott Bródy-gondolatok jellemző (1922-es) dokumentuma *A szerelem élettana: studiumok* című Bródy-kötet (Wien, Pegasus). A természetesnek tartott kettős nemi morálról beszédesen tudósít Bródy egyik levele Bellához:

„...míg maga remete életet él, én meglehetősen világi módra éltem és élek. Magának így kell, de nekem nem lehet így. Amelyik percben nem így élne, otthagynám, ez az én érzékenységem – nem tagadom túlzott és felette önző.” Ebből az idézetből is látjuk, mennyi elfogadás, társadalommal szembeni dac kellett hozzá, hogy Hatvany Lajos elfogadjá, kiemelve Kovács Júliát a bordélyból.

⁶ Igen jellemző mondat, amit a magyar nőírókkal kapcsolatos írások nem ismernek, de legalábbis nem használnak, nem idéznek.

⁷ Az utónévkönyvek az ünnepelteknél ténylegesen több Mária napot sorolnak fel, jelzik, hogy majdnem minden hónapban van két Mária névnap.

⁸ Kovács Mihály (1818–1892) festőművész, az akadémikus stílus tehetséges képviselője. Tisza-Abád földesura, Orczy László értesült a fiú tehetségéről, és meghagyta, hogy az ő költségén taníttassák tovább. 1833-ban Pesten, majd Bécsben és Rómában tanult. Ol-tárképeket, arc- és történelmi képeket festett. Külföldi képtárakban (Uffizi, Prado, Szent Márk-templom) olasz, spanyol, németalföldi mesterek alkotásairól számos másolatot készített. Az egri egyházmegye területén több oltárképet festett. Egerben festette meg történelmi festményét, Árpád fejedelemmé választását. Ezt a képét a Pesti műcsarnok-egyenesület műlapjává választotta és könyomatú mása 1854-ben került ki Joseph Lemercier párizsi könyomdájából. Az eredeti festmény jelenleg a Szépművészeti Múzeum újabb kori műtárában látható, és mind alkotás, mind színhatás tekintetében egyike a jelesebb műre-meknek. Ipolyi Arnold pártfogolta. Hagyatékát, 128 festményét felesége az Egri Érseki Líceum képtárának ajándékozta: ma az anyag az Egri Dobó István Múzeumban található. Az *Ország Tükre* című budapesti (sic! – Sz. Á.) képes közlönyben Maszák Hugó írt róla informatív méltató cikket 1865-ben.

⁹ Hettie Schüssler néhány fényképe megtalálható a világhálón. A képek hátoldala szerint a fotográfus műhelye Berlinben a Lützow rakpart 36. szám alatt, a Kurfürsterdamm sarkán volt. (Ma a rakpart és az utca nem találkoznak.)

¹⁰ Hatvany Lajos (1897-ig Deutsch, 1917-ig Hatvany-Deutsch) író, mecénás. A család csak 1910-ben kapott bárói rangot, megismerkedésükkor „csak” az ország egyik leggazdagabb családjának bölcseszetet tanuló fiatal tagja volt, a kor törvényeinek megfelelően korlátozott önállósággal.

¹¹ Feltehetően Hatvany Lajos egyik írásának szereplője. Az írói honoráriumra tett utalásként értelmezzük.

¹² MTA KK Ms. 377/10. Idézi Borgos Anna: Ismeretlen szerző. Kovács Júlia évei töredékben. In *Az árva Mariska napjai*. Budapest, Noran, 2008, 223.

¹³ Hatvany első törvényes felesége Christa Winsloe (1888–1944) német író. 1913-ban házasodtak össze Hatvanyval, Budapestben telepedtek le, de néhány év után elváltak. Hatvany anyagilag segítette pályáját. Később Berlinben élt, nem titkolt leszbikus kapcsolatban. Részt vett a francia ellenállásban, mégis franciák lötték le élettársával együtt, mert kéme-knek gondolták őket. Magyarországon 1943-ban Palotai Boris fordításában jelent meg *Lányok az intézetben* című regénye, amelyből korábban film is készült. Kosztolányiné nem titkolt ellenszennvel írt róla: „Fabelhaft, fabelheft [mesés – Sz. Á.] – mondja halálos unalommal mindenre, amit hall, akár haláleset, akár forradalom, akár művészi alkotás. Fabelhaft. Mindent un, főképpen a férjét. Spleen terült el rajta, de kárörömmel nevetni tudott. Férfiruhában szeretett járni. [...] Úgy rémlett, férfiszerepet játszik, s talán egynémely nőt szeret, de minden valószínűség szerint csakis önmagát szerette. [...] Szobrolt. Többnyire állatszobrokat, ezzel is jelezve, hogy az embereket többé-kevésbé lenézi” (KOSZTOLÁNYI-

NÉ 2005: 514–515). Ld. még: Báró Hatvany Ferenc és báró Hatvany Lajosné Winsloe Christa szobrainak gyűjteményes kiállítása. Rendezte Ernst Lajos és Lázár Béla. Budapest, Ernst Múzeum, 1929.

¹⁴ BIRÓ Annamária 2014. Hatvany Lajos berlini kapcsolatai. In BIRÓ Annamária–BOKA László (szerk): *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolatháló, írőcsoporthatások*. Nagyvárad–Budapest, Partium Kiadó – reciti, 201–212. *** 1913-ban a két gyerekkel Münchenben van Hatvany drámájának – *Die Berühmten* – bemutatóján.

¹⁵ Ignotus levele Hatvany Lajosnak, 1908. április 22. MTA KK Ms383/9, illetve Fenyő Miksa Hatvany Lajosnak, 1908. május 25. MTA KK Ms 380/64.

¹⁶ „Ami Lilikénk óráit illeti; nézze, őszinte leszek – én nem lehetek olcsójános. Tudja, hogy az én időm eddig pont így volt felosztva: délelőtt tanítóné, délután író, este dráma (több napszaka nincs.) Kislányunk az egyetlen, aki kedvéért rendet zavarok; őt nagyon kedvelem, érdekes, el nem manerosított, eszes bogár és jó vele foglalkozni. [...] Német nevelőnőt is valószínűleg keríthetnék [...]” Kaffka Margit levele Hatvany Lajoshoz, 1911 őszén, Berlinbe címezve. *Levelek Hatvany Lajoshoz*, 132.

¹⁷ 1909. október 28-án Ignotus arra kéri egy levelében Hatvanyt, hogy vállalja a *Nyugat* anyagi hátterét magára, mint aki képes vállalni a „kisebb méretű széchenyiséget”. A levélhez hagyatékában Hatvany fűzött megjegyzést: „anyagilag nem voltam független, apám miatt nem vállalkozhattam a »kisebb méretű széchenyiségre«”. *Levelek Hatvany Lajoshoz*. Válogatta és szerkesztette HATVANY Lajosné. Budapest, Szépirodalmi, 1967, 79. és 623.

¹⁸ Bródy Sándor levele Hatvany Lajoshoz [1910 január]. *Levelek Hatvany Lajoshoz*, 83–84.

¹⁹ Ludwig Hatvany 1913. *Die Berühmten*. München: G. Müller; ill. A *híresek*. Színhátek. Budapest, Nyugat, 1913. A darabot 1913-ban bemutatta a Magyar Színház is.

²⁰ *Levelek Hatvany Lajoshoz*, 172.

²¹ Halápy János (1893–1960) autodidakta festőművész. Művészeti tanulmányait tanára, id. Éber Sándor irányításával kezdte Baján. 1921-ben öt éves hadifogság után tért vissza Szibériából. 1924-ben részt vett a KUT megalakításában, melynek tárlatain rendszeresen szerepelt. 1925 és 1928 között Párizsban működött. Hatvany Violával 1923 és 1932 között voltak házasok. 1929-ben jelentkezett először önálló anyaggal a Tamás Galériában. Ekkor állított ki Genovában is, a Palazzo Rossiban Szőnyi Istvánnal, Vaszary Jánossal és Rippl Rónai Józseffel együtt. A 30-as évektől Füreden is tartott fenn egy manzárd műtermet a mai Aranycsillag Szállóban. Élete végéig fő témája a Balaton lett. 1959-ben a Fényes Adolf Teremben, 1964-ben Tatán volt egyéni tárlata. 1969-ben és 1980-ban a Magyar Nemzeti Galéria emlékkiállítás rendezett alkotásaiból.

²² Somlói út 54. Tulajdonosok száma: 2. Az 1610/1944. ME. rendelet végrehajtásához felvett adatszolgáltatási ívek. HU BFL IV.1420.r – XI. kerület – Somlói út – 54. Az egykori villáról rendelkezem egy fényképmással. Az épületet több bővítették, eredeti formájára már nem lehet ráismerni.

²³ *Halápy János. Életről, kortársokról*, 11, 15, 28. A műteremlakás egy földszintes épület volt a Városmajor utca 13. szám alatt. Ma modern, többemeletes ház áll a helyén.

²⁴ A Magyar Nemzeti Galéria adattára hosszabb ideje elhúzódó költöztetése miatt további pontos adatokat, kiállítási plakátokat és fotókat sajnos nem tudunk beszerezni.